Kulturutskottet

Livsmedelspolitisk redogörelse om den nationella livsmedelsstrategin

Till jord- och skogsbruksutskottet

INLEDNING

Remiss

Livsmedelspolitisk redogörelse om den nationella livsmedelsstrategin (SRR 1/2026 rd): Ärendet har remitterats till kulturutskottet för utlåtande till jord- och skogsbruksutskottet.

Sakkunniga

Utskottet har hört
- specialsakkunnig Elina Ovaskainen, jord- och skogsbruksministeriet
- undervisningsråd Paavo-Petri Ahonen, undervisnings- och kulturministeriet
- undervisningsråd Jukka Lehtinen, undervisnings- och kulturministeriet
- universitetslektor Sanna Talvia, Helsingfors universitet
- chef för samhällsrelationer Maria Jokinen, Kultur- och konstområdets centralorganisation KULTA rf
- professor i matkultur Johanna Mäkelä.

Skriftligt yttrande har lämnats av
- Utbildningsstyrelsen
- Institutet för hälsa och välfärd (THL)
- klinisk lärare, docent Anu Ruusunen, Östra Finlands universitet
- näringsterapeut Amma Antikainen.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmänt

Den aktuella livsmedelspolitiska redogörelsen om den nationella livsmedelsstrategin beskriver nuläget i livsmedelssystemet och de viktigaste målen i den nationella livsmedelsstrategin till stöd för beslutsfattandet. Livsmedelssystemet är en helhet med stor ekonomisk, ekologisk och social betydelse. Utveckling av livsmedelssystemet gynnar bland annat försörjningsberedskapen, naturens bärkraft, matkulturen och välbefinnandet. Visionen i strategin är att senast 2040 göra Finland till en ledande aktör inom utveckling av hållbara livsmedelssystem.

Utskottet anser att statsrådets livsmedelspolitiska redogörelse är en aktuell och behövlig strategisk helhet som ger en bred lägesbild av utvecklingen av livsmedelssystemet på lång sikt. Livsmedelssystemet är en sektorsövergripande helhet där kultur, bildning, välbefinnande, ekonomi och säkerhet är kopplade till varandra.

Kulturutskottet har granskat redogörelsen med avseende på sitt ansvarsområde och fokuserat särskilt på skolmåltider och matfostran, utbildning och forskning inom livsmedelsbranschen samt mat som en del av vår nationella kultur.

Skolmåltider och matfostran

Utskottet välkomnar att skolmåltider som en del av matfostran har tagits in som ett centralt tema i redogörelsens genomförandeplan (s. 41). Målet är att främja skolmåltidernas likvärdighet och stärka kvaliteten med hjälp av riksomfattande koncept. Därtill är målet att stärka matfostrans status som en del av läroplanerna på olika utbildningsnivåer och att integrera matfostran i läroanstalternas verksamhetskultur.

Näringsrekommendationerna och skolmatsrekommendationerna från Statens näringsdelegation utgör grunden för främjandet av hälsosam kost. För att rekommendationerna ska kunna omsättas i praktiken måste betydelsen av hälsosam mat beaktas i de offentliga måltidstjänsterna, matfostran och kommunikationen.

Skolmåltider. Avgiftsfria skolmåltider är en central styrka i det finländska utbildningssystemet och ett av dess visitkort ute i världen. Samtidigt som skolmåltiderna är en struktur som stöder medborgarnas vardag och välbefinnande i välfärdsstaten, är de också en del av vårt immateriella kulturarv, vår matkultur och skolans fostringsuppgift. De främjar jämlikhet, hälsa och välbefinnande samt fungerar som en inlärningsmiljö i vardagen där man genom att tillägna sig färdigheter och förståelse i anslutning till mat bygger upp gemenskap och hållbarhet.

Den kvantitativa betydelsen av skolmåltider framgår av att en elev under den grundläggande utbildningen erbjuds sammanlagt cirka 1 900 måltider. Enligt rekommendationen för skolbespisningen (2017) ska minst 30 minuter per dag reserveras för skolmåltiden. Om man utgående från detta beräknar tidsåtgången för skolmåltiderna motsvarar den cirka 2,5 årsveckotimmar, vilket innebär att tidsåtgången kan jämföras till exempel med den tidsmässiga mängden undervisning i slöjd, gymnastik eller omgivningslära under första och andra årskursen. Undervisningen i vart och ett av dessa ämnen består av sammanlagt fyra årsveckotimmar under de två första skolåren.

Trots att den finländska skolbespisningen är en social innovation som vi stoltserar med i internationella sammanhang, har dess potential som en central inlärningsmiljö inte identifierats i tillräckligt hög grad. Redogörelsen hänvisar till behovet av riksomfattande koncept, men styrmedlen och indikatorerna preciseras inte.

I arbetet med att utveckla skolmaten bör man vid sidan av att följa näringsrekommendationerna bland annat medge att utmaningarna med skolmaten har varit likartade i årtionden. Oron har bland annat gällt den otillräckliga tid som reserverats för måltiderna, lärarnas roll vid måltiderna,

matens kvalitet och otillräckligt ätande. Det har också påpekats att kvaliteten på och tillgången till skolmåltider varierar från kommun till kommun.

I utvecklingsarbetet bör man beakta att deltagandet i skolmåltiderna kan främjas genom att erbjuda god mat och se till att måltidsstuderna är behagliga. Dessa kvalitativa faktorer hänför sig till de råvaror som används för skolmaten, tillredningen samt ätandet som en kollektiv upplevelse. Faktorerna har både en näringsmässig och en pedagogisk dimension, och främjandet av dem kan stödjas till exempel med hjälp av ett riksomfattande kvalitetsprogram för skolmåltider.

Utskottet påminner om att inte bara skolmaten utan också de studerandes måltider har en central betydelse med tanke på matkulturen, de studerandes välbefinnande och näringsrekommendationernas genomslag. Betydelsen av de studerandes måltider har dock inte identifierats på samma sätt som skolmatens betydelse i den livsmedelspolitiska redogörelsen. Utskottet betonar att beloppet av måltidsstödet för studerande och regleringen av maximipriset måste följas upp för att de studerande även i fortsättningen ska kunna tryggas näringsrik mat av råvaror av hög kvalitet.

Matfostran. Redogörelsens strategiska mål är att i synnerhet barns och ungas förståelse av livsmedelssystemet och matvanor som främjar hälsan stärks inom ramen för fostran och utbildning. Målet är att från daghem till universitet utöka matfostran och undervisningen i anslutning till livsmedelssystemet och att också utnyttja måltidstjänsternas roll som inlärningsmiljöer. Utskottet instämmer i det som sägs i redogörelsen och konstaterar att det är ett motiverat mål att stärka förståelsen av livsmedelssystemet och matvanor som främjar hälsan. Som en del av det kan man bland annat stödja ansvarsfulla val och öka uppskattningen för den inhemska livsmedelsproduktionen.

Utskottet betonar att matfostran inte är enkelriktad upplysning, utan den bör se barn inom småbarnspedagogiken samt elever, studerande och personer som står utanför den formella utbildningen som aktörer och engagera dem. Det är genom dessa aktörer som det skapas genomslag, vilket också främjar hållbara val.

Utskottet noterar att redogörelsen saknar konkreta skrivningar om läroplanerna, lärarutbildningen och resurserna. Utskottet instämmer i det som sägs i ett sakkunnigyttrande om att det är viktigt att främja matfostran som en tvärgående bildningsuppgift som ingår i läroplanerna på alla utbildningsnivåer samt i grundutbildningen och fortbildningen för lärare.

Matfostran ingår tydligast och i störst utsträckning i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen i huslig ekonomi, där matkompetens och matkultur har utsetts till ett av läroämnets tre mål. Det är emellertid problematiskt att matfostran starkt kopplas till undervisningen i huslig ekonomi, eftersom det finns endast lite undervisning i huslig ekonomi som obligatoriskt läroämne och undervisningen koncentreras till de högre klasserna i grundskolan. Huslig ekonomi undervisas som obligatoriskt ämne i tre årsveckotimmar, i allmänhet i sjunde klass. Detta kompletteras med valfri undervisning i huslig ekonomi i åttonde och nionde klassen. I de lägre klasserna 1—6 kan undervisning i huslig ekonomi ges som en del av de valfria lektionerna i konst- och färdighetsämnen eller erbjudas eleverna som ett separat

valfritt ämne. Enligt ett sakkunnigyttrande utnyttjas denna möjlighet dock inte i någon större utsträckning för närvarande.

Trots att huslig ekonomi är ett viktigt läroämne med tanke på matfostran, bör det noteras att maten inte är ett tema som behandlas enbart inom ramen för huslig ekonomi eller något annat läroämne. Temat har en stark koppling till många läroämnen inom den grundläggande utbildningen. Lärare och småbarnspedagoger behöver både utbildning och material för att genomföra modern och forskningsbaserad matfostran där man beaktar aspekter som näringshälsa, matkulturens mångfald och hållbar utveckling.

Utskottet fäster uppmärksamhet vid den centrala roll som matfostran och gemensamma måltider spelar redan inom småbarnspedagogiken. Detta nämns dock inte lika tydligt i redogörelsen som skolmåltiderna. Också i den allmänna debatten hamnar måltiderna inom småbarnspedagogiken lätt i skuggan av skolmåltiderna, trots att de har en mycket likartad pedagogisk roll och potential inom småbarnspedagogiken som skolmåltiderna har i skolan. Betydelsen av måltiderna och matfostran lyfts tydligt fram i de riksomfattande grunderna för planen för småbarnspedagogik och i rekommendationen om måltiderna inom småbarnspedagogiken (Statens näringsdelegation 2018). Enligt ett sakkunnigyttrande har det i praktiken visat sig naturligare att integrera teman inom matfostran som en del av undervisningen och fostran inom småbarnspedagogiken än i skolorna. Detta kan åtminstone delvis förklaras av ett mer övergripande pedagogiskt grepp inom småbarnspedagogiken, där verksamheten inte baserar sig på läroämnen på samma sätt som i skolan.

Med tanke på matfostran och skolmåltider är utbildningen för småbarnspedagoger och klasslärare ett av de viktigaste utvecklingsobjekten, men den har hittills fått mycket liten uppmärksamhet. Där uppstår — eller uppstår inte — lärarens läraridentitet och yrkeskompetens i fråga om skolmåltider och matfostran. Avsaknad av undervisning i matfostran och skolmåltider i lärarutbildningen försvagar förutsättningarna att ordna högklassiga måltidsstunder och därtill kopplad pedagogisk matfostran.

Utbildning och forskning inom livsmedelsbranschen främjar kompetens och innovationer

Ett av de centrala temana i redogörelsens genomförandeplan är att stärka regional utbildning som motsvarar arbetslivets behov inom jordbruks-, fisk- och naturproduktsbranschen och livsmedelsbranschen. Det är förknippat med målet att bevara och stärka högskoleexamina och spetsforskning inom jordbruks- och livsmedelsbranschen. I redogörelsen konstateras det att utbildning är en faktor som bidrar till att göra livsmedelsbranschen mer attraktiv och få fler att stanna kvar. Dessutom har bland annat satsningar på utbildning inom branschen inkluderats i det strategiska målet att göra livsmedelsbranschen lockande och rättvis.

Kompetent arbetskraft samt stark forsknings- och innovationsverksamhet är grundläggande förutsättningar för att livsmedelsstrategin ska lyckas. För att livsmedelssystemet ska kunna förnyas krävs det kompetent arbetskraft i hela värdekedjan. Bristen på kompetent arbetskraft har identifierats i redogörelsen, men de konkreta målen och åtgärderna är otillräckliga i fråga om utbildningsplatserna, den regionala tillgängligheten och attraktions- och hållkraften. Utskottet anser det vara viktigt att man vid genomförandet av redogörelsen fäster uppmärksamhet vid att

trygga tillgången på kompetent arbetskraft. Resurser behövs inom utbildningssystemet från den grundläggande utbildningen till utbildningen på andra stadiet och högskoleutbildningen, där nya experter utbildas till livsmedelsbranschen.

För att kombinera kompetens och matfostran i beredningen av ett hållbart livsmedelssystem krävs det att utbildningssystemets roll struktureras noggrannare och att det pedagogiska genomförandet och arbetsfördelningen mellan olika aktörer förtydligas. Kompetensen inom mat, näring, konsumtion och hållbar utveckling byggs upp stegvis genom hela utbildningssystemet. En genomslagskraftig matfostran förutsätter målinriktad och långsiktig undervisning som baserar sig på läroplaner.

Ett av målen i regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering är att utbildningen bättre ska svara mot arbetslivets behov och minska matchningsproblemet. Försöket med verksamhetsstyrning inom yrkesutbildningen är en del av reformen av yrkesutbildningen enligt regeringsprogrammet. Syftet är att stärka matchningen mellan utbildningsutbudet och arbetsmarknaden, säkerställa utbildningens kvalitet och ge de utbildningsanordnare som deltar i försöket möjlighet att snabbt reagera på förändringar i arbetslivet och utbildningsbehoven i regionen. Också den reform av finansieringsgrunderna för yrkesutbildningen som inleddes den 1 januari 2026 har skapat incitament och styrmekanismer för utbildningsanordnarna att rikta utbildningsutbudet så att det bättre motsvarar arbetslivets och befolkningens kompetensbehov.

För att öka attraktionskraften och hållkraften inom naturresurssektorns yrkesutbildning krävs det att utbildningen är aktuell och arbetslivsorienterad och att det finns tydliga sysselsättningsvägar. Branscherna ska göras attraktiva genom att lyfta fram deras betydelse för hållbar utveckling, försörjningsberedskapen och modern teknik samt genom att erbjuda inlärningsmiljöer av hög kvalitet och genuina arbetslivserfarenheter. Hållkraften stärks av flexibla studievägar, individuell handledning, möjligheter till fortsatta studier och kontinuerligt lärande samt ett nära samband med det regionala arbetslivet, vilket ökar de utexaminerades sysselsättning och engagemang i regionen.

Utskottet anser att den kompetens som fås genom utbildning och forskning har en viktig roll när det gäller att främja målen i den nationella livsmedelsstrategin, det vill säga lönsamheten och rättvisan, försörjningsberedskapen, naturens bärkraft samt matkulturen och välbefinnandet. Högklassig utbildning samt tvärvetenskaplig och omfattande FoUI-verksamhet skapar förutsättningar för att utveckla hållbara lösningar och innovationer som förnyar branschen.

Utskottet välkomnar att redogörelsen lyfter fram sådana möjligheter inom livsmedelsbranschen som betonar kompetens, exempelvis utveckling av ny livsmedelsteknik och de lösningar som dataekonomin erbjuder. I livsmedelsstrategin har betydelsen av vetenskaplig kunskap och spetsforskning identifierats särskilt i det strategiska målet om lönsamhet och rättvisa. I fortsättningen bör man också ägna uppmärksamhet åt hur den generativa artificiella intelligensen som snabbt utvecklas påverkar eller kan påverka livsmedelsstrategins mål och uppnåendet av dem. Denna diskussion saknas helt och hållet i redogörelsen.

Utskottet anser det vara viktigt att livsmedelsstrategins första genomförandeplan som gäller 2026—2030 och är under beredning innehåller åtgärder för att lyfta fram FoUI-åtgärder och

högskoleutbildning, inklusive doktorandutbildning, som åtgärder som stärker utvecklingen inom branschen. Det ger också forskningsfinansiärer, producenter av ny information och tillhandahållare av den högsta utbildningen bättre möjligheter att identifiera de möjligheter som livsmedelssektorn erbjuder.

Mat som en del av kulturen och den nationella identiteten

Maten är en del av bildningen och det immateriella kulturarvet. Utskottet hänvisar till sitt betänkande om den kulturpolitiska redogörelsen (KuUB 5/2025 rd, s. 5) och lyfter fram att den nationella matkulturen och de rena råvaror som odlas i Finland och erbjuds av naturen är en del av kulturen. Utskottet betonar matens betydelse som immateriellt kulturarv, byggsten för den nationella identiteten och för att upprätthålla gemenskapen. Matkulturen är på många sätt kopplad till kulturarvet till exempel inom jakt, fiske, odling, trädgårdsskötsel och bärplockning.

Matkulturen avspeglas som en nationell identitet som är kopplad till både lokala och regionala mattraditioner och bygger på de nordliga förhållandena. Utöver identiteten är matkulturen en viktig stödstruktur för gemenskapen. Lokala och regionala mattraditioner stöder den kulturella mångfalden och regionernas livskraft. Till exempel har Finland och Sverige tillsammans berett ansökan ”Håvfiske i Torneälven — levande kulturarv över den svensk—finska gränsen” och föreslår att traditionen ska tas upp i Unescos lista över mänsklighetens immateriella kulturarv. Beslut i ärendet ska fattas i Paris. Under Uleåborgs år som kulturhuvudstad har matkulturen enda från första början spelat en viktig roll, liksom också i de planer som ingått i Nyslotts ansökan om att bli kulturhuvudstad. Lokala delikatesser, lokala livsmedel och kännedom om matkulturen har en viktig roll också till exempel när det gäller att bygga upp en bild av kulturturismen i Norra Karelen och göra den känd. Även hembygds- och ungdomsföreningarna med sina föreningshus slår vakt om kännedomen om lokal mat och stärker vår identitet. Utomlands lyfter till exempel kulturinstitutet i Paris fram finländsk mat som en del av skapandet av Finlandsbilden.

I den finländska matkulturen ingår både traditioner och nya matfenomen. De kreativa branscherna inom livsmedelsbranschen erbjuder möjligheter för både kultur och näringar. Redogörelsen tar dock alltför lite hänsyn till de kreativa branschernas roll: till exempel har integreringen av gastronomi, design, matevenemang och turism i livsmedelspolitiken knappt alls tagits upp.

Utskottet betonar att mat inte bara handlar om näring och handelsvaror utan också om ett immateriellt kulturarv: om gemensamma seder och bruk och betydelser. Och dessutom är maten i allt högre grad också en källa till ekonomisk aktivitet inom kreativa branscher. Därför är det viktigt att genomförandet av matstrategin inbegriper att värna om matkulturen. Matkulturen bör identifieras som en strategisk resurs i redogörelsen, och det behövs också konkreta åtgärder för att främja den.

I ett sakkunnigyttrande konstateras det att matkulturens ställning i den nationella kulturpolitiken är rätt osynlig, vilket kan bero på att funktionerna alltför strikt följer förvaltningsområdenas gränser. Utskottet anser att man vid beredningen av genomförandet av redogörelsen bör försöka hitta metoder för att stärka det förvaltningsövergripande samarbetet, för att samarbetet mellan

ministerierna och förvaltningsområdena ska fungera på bästa möjliga sätt för att främja matkulturen.

Avslutningsvis

Utskottet anser det vara viktigt att man vid utvecklingen av livsmedelssystemet beaktar ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet samt försörjningsberedskap så att de också stöder varandra. Utskottet betonar att resiliensen inte begränsar sig till produktion och logistiska strukturer, utan att den också inbegriper individernas och hushållens kompetens och funktionsförmåga.

Utskottet betonar att samtidigt som de breda och ambitiösa målen för livsmedelspolitiken är värda att understödja är det viktigt att säkerställa att bildningssektorns roll inte hamnar i bakgrunden när strategin genomförs. Skolmåltider och matfostran, utbildning och FoUI-verksamhet samt matkultur och kreativa branscher har en central roll när det gäller att skapa ett lönsamt och hållbart livsmedelssystem och förnya det. För att stärka dessa teman krävs förvaltningsövergripande verksamhet, tydlig ansvarsfördelning, tillräckliga resurser och systematisk uppföljning.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Kulturutskottet föreslår

att jord- och skogsbruksutskottet beaktar det som sägs ovan.

Helsingfors 4.6.2026

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Tuula Haatainen sd
vice ordförande Ari Koponen saf
medlem Sandra Bergqvist sv
medlem Maaret Castrén saml (delvis)
medlem Eeva-Johanna Eloranta sd
medlem Pia Hiltunen sd
medlem Mari Holopainen gröna
medlem Hanna Kosonen cent
medlem Milla Lahdenperä saml
medlem Nasima Razmyar sd
medlem Sara Seppänen saf
medlem Markku Siponen cent
medlem Jaana Strandman saf
medlem Oskari Valtola saml.

Sekreterare var

utskottsråd Marja Lahtinen.